

A homokóra madarai

Előadott Budapesten a „Dokumentum” március 5. előadásán.

Tisztelt közönség! Arany János azt tanácsolja a költőnek, hogy hazudjon, de rajt ne kapják. A kritikusnak dolga viszont rajtakapni a költőt a hazugságon. Arany János sokat hazudott: A modern költők még többet. S mentül jobb költő valaki, annál nagyobb hazudik. Ha például a jegyszédő, aki beengedte Önöket a terembe, azt közölte volna velem az előadás kezdete előtt, hogy ő ma délben Vilmos császárnál ebédelt, akkor semmi esetre sem foglalkoznék egy pillanatig sem azzal a nyilvánvaló ténnyel, hogy ez az ember hazudott, de felmerülne bennem a gyanú, hogy a Nyugat egy titkos munkatársával állok szemben. Ez a gyanúm bizonyossággá válna, ha a jegyszédő azt állította volna, hogy a homokóra madarainál ebédelt, s ekkor már legfeljebb csak azon töprengenék, hogy milyen más modernebb lap felé irányulnak aspirációi. Ha Vilmos császárhoz ragaszkodik, rossz poéta, mert rá tudom bizonyítani, hogy 3 óra alatt nem tud Doornból Budapestre érni, vagy ha mégis, megkérdezhetem a volt császárt, szokott-e jegyszédőket vendégül látni: mindenkép logikai kételyeim támadnak. De a homokóra madarainál lefolyt lakoma ellenőrizhetetlen. S mert teljességgel az, teljesen hihető.

1. felszólaló: Nem áll.

Felolvasó: A két ebéd közti tudatosított különbség választja el az új lírát (az új művészetet) az előtte járó alkotásoktól is. Ha a jegyszédő Vilmos császárnál ebédelt...

1. felszólaló: Nem áll.

Felolvasó: Ha a jegyszédő Vilmos császárnál ebédelt, a történet minden eleme a meglevő, általunk ismert valóságból adódik össze s költőivé csak az a lehetőség, jobban mondva az a lehetetlenség teszi, hogy egy budapesti jegyszédő a német excsászárnál ebédelhessen s 3 óra alatt Hollandiából Pestre érhesen vissza. Ami holnapután talán már egyik sem lehetetlenség. Ez a kép a valóság keretein belül született meg. Az új líra tudatosan a valóságon kívül él, egy új realitással folytatva emezt.

1. felszólaló: Nem áll.

Felolvasó: Mi nem áll?

1. felszólaló: Nem áll... Mi az, hogy a homokóra madarai? Olyan nincs. Mi az, hogy a homokóra madarainál ebédelt? Az egésznek nincs semmi értelme.

Felolvasó: Miért nincs értelme?

1. felszólaló: Mert... mert én nem ismerem a homokóra madarait. Engem az élet érdekel. Ha a jegyszédő nekem meséli el, hogy a homokóra madaraival ebédelt, a mentőkért telefonálok. A homokórának nincsenek madarai.

Felolvasó: Arany János azt állítja, hogy a rét keble virággal van tele. Kérdem Öntől: van a rétnak keble?

1. felszólaló (gondolkodik): A szó szoros értelmében véve nincs, de el tudom képzelni, hogy oly alakú...

Felolvasó: Bocsnát, én Önnek be tudom bizonyítani, hogy a rétnak nincs keble, míg Ön nem tudja bebizonyítani, hogy a homokórának nincsenek madarai. Tegyük fel, hogy a réten van két emlőalakú domb, meri Ön azt állítani, hogy ez a két domb a rét melle, hogy a mell funkcióit végzik, hogy tüdő, szív van alattuk s hogy meg lehet rajtuk szoptatni az árvagyerekeket?

1. felszólaló: Nem, de a kebel látszatát keltik.

Felolvasó: Ez a látszat ép oly fikció, mint Ön szerint a homokóra madarai. A különbség azonban az, hogy Arany János tudatosan, fikcióként használja fel a metaforát, míg az új lírikus azt állítja, hogy a homokórának valóban vannak madarai.

1. felszólaló: Micsoda? ezt már nem lehet kibírni!

Felolvasó: Értsük meg egymást. Egy versről van szó, melynek sorai közt ideoda röpködnek a homokóra madarai. Nem tűr kétséget, hogy ezek a madarak él-

nek. De csak a vers határain belül. Az új lírikus nem állítja, hogy azokban a homokórákban, melyek minden tisztességes háziasszony konyhájában található, madarak élnek. Sőt, határozottan tiltakozik ellene. Az ő homokórája semmi más homokórához nem hasonlít. S ennyiben új realitás. S ennyiben különbözik Arany Jánostól, aki egy margitszigeti vagy hűvösvölgyi rét keblét ékesítette fel virágjaival, de akinek nyilvánvaló költői célja, hogy minden szemünk elé kerülő rétet virággal ékesített keblűnek lássunk. A modern lírikus jobb szereti a kebel nélküli rétet. Mindent a maga helyén. Puritán és kegyetlen. A költészet nem a valóság égi mása s a valóság nem költészet. A rét maradjon rét s a kebel is a maga helyén. Az életet s a költészetet csak úgy nem lehet összekeverni, mint ahogy egy és ugyanabba a térbe nem állítható egyszerre két test. Csak egymás mellé, fölé vagy alá.

2. *felszólaló*: Bocsánat, én a művelt középosztályt képviselem. Megengedi, hogy egy tévedésére figyelmeztessem?

Felolvasó: Tessék!

2. *felszólaló*: Ön Arany János hasonlatát csak külsőleg értette meg. Semmi szükség, hogy a rét keblét két valóságos domb alakjában képzeljük el. A hasonlatnak sokkal fontosabb a metafizikai értelme. Életet lehel a rétbbe, mely emberré hasonul s keblében a virággal szinte szemünk láttára pihegni kezd...

Felolvasó: De ne pihegjen! A rétnak megvan a maga élete, mely, mint minden realitás, tökéletes. Akármit teszünk hozzá, csak fölösleges dekoráció lesz.

1. *felszólaló* (feláll): Kikérem magamnak. Én dekoratőr vagyok s már állami megbízásaim is voltak. (Leül).

Felolvasó: Ön azt állítja, hogy a hasonlat életet lehel a rétbbe. Eltekintve attól, hogy a rétnak megvan már a maga törvényes és természetes élete, vizsgáljuk meg, hogy szimpatikus-e nekünk az a másik élet, amit Ön belelehelni vél. A rét emberré hasonul — tekintve, hogy férfiak nem szoktak keblükben virágot viselni, fel kell telezni, hogy nővé. De hátha nekem nem tetszik az, hogy a nők virágot tűznek keblükbe? Én 20 éve nem láttam keblében virágot viselő nőt. S ebben az esetben számomra az áthasonulás nem is következik be, vagy ha bekövetkezik, csak régi emlékeimen át, tökéletlenül, s miután bekövetkezett, divatjamúltan, antipatikusan fog rám hatni a kép. Egy rétet látok magam előtt, mely nem rét, mert keble van, de nem is asszony, mert fű nő a keblén, mezei egerek szaladnak dombjai közt s vakondok rágja beleit. A két külön realitásból egy félrealitás keletkezett.

A homokóra madarai ezalatt mindentől függetlenül élnek s röpködnek az új versben. Semmiféle madárhoz nem hasonlíthatnak, mert semmiféle madár nem fér bele egy homokórába. A homokóra semmiféle más homokórához nem hasonlít, mert semmiféle más homokórának nincsenek madarai. S ha valakinek kedve támadna, metafizikai arcát megkeresni ennek a kalandnak, módjában van racionális gátlások nélkül egy homokból való időegységnek képzelni el ezt az órát, mely fölött madarak röpködnek, az óra külön madarai s mely ha egyszer elpergett, madarai meghalnak, ő sem tér többé vissza. Egyszer volt.

1. *felszólaló*: Most megfogom Önt. Én egy egyszerű ember vagyok, doktor úr...

Felolvasó: Nem vagyok doktor.

1. *felszólaló*: Az meg is látszik. De kérem... Engem esetleg érdekel, hogy a német excsászár leereszkedik egy budapesti jegyszedőhöz s meghívja ebédre vagy érdekelnek a technika vívmányai, melyek lehetővé teszik, hogy három óra alatt Hollandiából Budapestre érhet ezen egyszerű jegyszedő, de kérdem Öntől, mit érdekelnek engem...

2. *felszólaló*: ...az Ön homokórájának madarai? Úgy van, mit érdekelnek azok engem? Ha nem is osztom az előttem felszólaló úr nézeteit, mert engem a költészetben a szociális motívumok sem érdekelnek, sem a technika vívmányai, mert az önmagáért való szépet keresem, de mit érdekelhetnek engem a homokóra madarai, melyekről semmit sem tudok azonkívül, hogy az Ön képzeletében léteznek, illetve hogy röpködnek, illetve...

1. *felszólaló*: ...illetve, hogy egy jegyszedővel ebédelnek. Hát érdekes az, hogy egy jegyszedő valakikkel vagy valamikkel ebédel, akik vagy amik nem léteznek...

2. *felszólaló*: ...ami nem is fontos, mert elég, ha a költő képzeletében létezik, ha a költő fel tudja kelteni a mi érdeklődésünket is. De mit érdekelnek engem a homokóra madarai, akikhez semmiféle érzelmi vagy gondolati kapocs nem fűz, akiket tehát el sem tudok képzelni magamnak...

1. felszólaló: ...vagy ha el is képzelem őket, nem érdekelnek, mert semmi hasznom sincs belőlük?

Felolvasó: Tisztelt közönség! A homokóra madarai nevében ki kell jelentenem, hogy ők fűtyölnek arra, hogy mi érdeklődünk-e irántuk, el tudjuk-e őket képzelni, van-e, nincs-e rajtuk hasznunk. Ép oly hidegvérűen viselik el érdeklődésünket vagy közönyünket, mint amennyire közömbös egy asztalnak, hogy ebédelnek-e rajta, vagy éheznek-e körülötte. Élnek, mint az asztal. S nem rajtuk múlik, hogy mi tudomásul vesszük-e őket, vagy pedig leülünk az asztal mellett a padlóra s a padlón fogyasztjuk el mindennapi kenyerünket. A homokóra madarainak törvényeik vannak, melyek önmagukon belül keletkeztek s csak existenciájukat szolgálják. Ha ezek a törvények jók, existenciájuk példás lesz.

2. felszólaló: Azt meg, mitől függ, hogy törvényeik jók-e vagy rosszak?

Felolvasó: Ugyanattól, amitől függ, hogy az asztal jó-e vagy rossz: a mesterembertől, aki elkészíti.

TÁBLA A PÓDIUMON

A MODERN KÖLTŐ AZONBAN NEM HAZUDIK

Úgy van, a modern költő, a modern mesterember nem hazudik. Amilyen nyilvánvaló hazugság, hogy a rétnek keble van, olyan nyilvánvalóan igaz, hogy a homokóra madarai most itt röpködnek a teremben. Nem hazudik, mert nem a realitást formálja át, hanem önmagából teremt egy új realitást. Nem hazudik, mert nincs logikája.

Boileau szerint a logika a valószínűségnek egy eleme. Valószínűség és valóság úgy különböznek egymástól, mint az élő ember a fényképétől. Arany János a valószínűséggel dolgozik, tehát nem léphet ki ennek rendjéből, a racionális logikából, melyet az új lírikus nem vesz figyelembe, mert túlságosan respektálja a külvilágot, semhogy eltulajdonítsa tőle s túlságosan édes neki a saját függetlensége, semhogy idegen jármot vegyen a nyakába. Az új líra a logika bukását jelenti.

1. felszólaló: Nem áll.

Felolvasó: Az új líra a logika bukását jelenti. S mintahogy...

1. felszólaló: Nem áll.

Felolvasó: Az új líra a logika bukását jelenti. S mintahogy...

1. felszólaló (feláll): De kérem...

Felolvasó: Az új líra a logika bukását jelenti. S mintahogy abból, hogy én Önöknek eddig feleltem, nem következik holt bizonyossággal, ha valószínűnek tetszett is, hogy ezután is felelni fogok, mintahogy ezúttal nem is felelek, úgy az új lírikus számára sem evidens a valószínűség kényszere. A logika csak akkor lenne rá kötelező, ha a külvilágot másolná több-kevesebb hűséggel, kompozíciójában ekkor kénytelen lenne többé-kevésbé a külvilág törvényéhez, a logikához alkalmazkodni. Az új lírikus azonban saját magából merít. Az események kauzalitása nem érvényes a lélekre. A költőnek egyébként nem is fontos. A költő egy mélyebb rétegben heverő logika szerint dolgozik, mely kifelé önkényes, nem ellenőrizhető, de belül csalhatatlan, mint az ösztön s amelyet érzelmi logikának hívnék. Önnek nem ez a véleménye, doktor úr?

2. felszólaló: De kérem... miért kérdez most?

Felolvasó: Mert abból, hogy eddig nem kérdeztem, nem következik, hogy ezután sem kérdezhetem. Mintahogy abból, hogy kérdezem a véleményét, még nem következik, hogy kíváncsi is vagyok rá. Az új lírikus nem hajlandó eltévedni a külvilági valószínűségeknek ebben az útvesztőjében. Nem teszi ki magát a logikai kételyeknek, amelyek, bármilyen evidensnek látszik is a valószínűség, mindig fenyegetnek. Az ő realitása mindig a teljes valóság. S így ép azért mert logika nélkül dolgozik, alkotásához nem fér logikai kétely.

2. felszólaló (íronikusán): Önnek tehát, mélyen tisztelt doktor úr, más kifogásai is vannak Arany János virágos keblű réte ellen?

Felolvasó: Nem vagyok doktor. Viszont az ellen, hogy a rét keble virággal van tele, az az egy kifogásom van, hogy hazugság. De ahhoz, hogy hazugságnak látom, logikai úton jutottam el. Arany János ehhez a képhez úgy ért el, hogy megállapította, hogy a rét is, a nők is virágokat viselnek, miután a nők a keblükben viselik, a rét sem viselheti másutt, tehát a rétnek is kell, hogy legyen keble.

A feltámadó logikai kifogásokból csak egyet említek meg: ha például a feleségem nem visel virágot a keblében, nem hiszem el, hogy a rétnak van keble.

1. felszólaló: Ezzel szemben...

Felolvasó: Úgy van, ezzel szemben az, hogy a homokóra madarai kiröpültek, megtámadhatatlan. Megtámadhatatlan elsősorban azért, mert nem tudjuk elképzelni, hogy a természetes valóságban létezhetik egy homokóra, melynek madarai vannak, tehát máris nem támaszthatunk természetes igényeket. Logikai kételyeink nem támadhatnak, mert ha például azt akarnók kifogásolni, hogy a madarak nem röppülhetnek ki a homokórából, melynek tudvalevően nincs nyílása, azonnal eszünkbe jut, hogy madarak nem is férnek be egy homokórába, ezek szerint tehát bent sem voltak, viszont ha bent sem voltak, akkor nem a homokóráé ezek a madarak. A kifogások itt egymást pusztítják. A történet logikával megközelíthetetlen.

1. felszólaló (feláll): De ez nem jelent annyit, hogy...

Felolvasó (feláll): Ön azt akarja mondani, hogy nincs igazam. De csak nem gondolja komolyan, hogy nincs igazam?

1. és 2. felszólaló (egyszerre): Dehogy van igazam!

Felolvasó: Ebből is láthatják, hogy mennyit ér az Önök meggyőző logikája.

(Budapest)

JEGYZET „A HOMOKÓRA MADARAI“-HOZ

1927-ben írtam fenti dolgozatot. De hiába kerestem magamban azt a köteles melankóliát, amelyet az idő múlása — jelen esetben majd ötven év — kelt az emberben, nyomát sem lelem: vidáman betűzgetem ifjúságom prédikatori szavát. Mert a fiatalság tévedései mosolykeltők? De vajon tévedtem-e? Van-e ma, öreg fejjel olyan bizonyíték a kezemben, amellyel pert dönthetnék a mindig joggal lázadó fiatalság s az ugyanolyan joggal csitítgató öregkor viszályában? Lévéen, hogy minden életkornak megvan a maga menetesség, vagyis igazsága, s egyik sem helyettesíthető a másikkal.

Amit mi egy fél századdal ezelőtt néhányan idehaza Magyarországon s a határokon túl irodalomban elkezdtünk — még régebbi kezdeteket folytatva —, az azóta egy teljes kerékfordulatot végzett; leszállt, fellendült, s most alighanem újra leereszkedőben van. De akár fel-, akár lemenő mozgásukban, az irodalmi irányok — s az egyes művészek — sorsát végső soron arányérzékük határozza meg: fel tudnak-e rugaszkodni a valóság marasztaló sarából, de Ikaroszként nem égetik-e meg viaszszárnyaikat, ha túl közel merészkednek a naphoz? A bírálóknak ezt a fel-alálebegést volna dolguk szemmel tartani.

„A homokóra madarai“-ban gyakorlatlan kezemmel kapkodva talán mégis sikerült valamit befognom a művészet lényegéből, ha mégoly eltűzött mozdulatokkal is. Mai ízlésemet leginkább példázatommak Arany Jánossal való szembeállítására sérti, akit nemcsak ma, akkor is a legnagyobb magyar költőnek tartottam. Máshonnan is vehettem volna példát, indulataimat megfenni.

Minél több tapasztalatot gyűjtök életemben, ítéletem annál bizonytalanabb. Minden cselekedetem fonákja egy-egy tévedés lehet. Ma már azt is elképzelhetőnek tartom, hogy a „Homokóra“ is az. De ragaszkodom múltam tévedéséhez is, abban a reményben, hogy hátha visszafiataltítnak.